

NEMCSAK A FÉRFIAK ÍRJÁK VAGY ÉLIK MEG A TÖRTÉNELMET, HANEM A NŐK IS LEGALÁBB UGYANANNYIRA JELENTŐS SZEREPLŐI

– *Magyarosi Sándor beszélgetése Szebeni Zsuzsával,*

A maga természete szerint és szabadon című, Szilvássy

Caroláról készült dokumentumfilm rendezőjével –

– *Bevezetőként mondj néhány szót magadról és arról, hogy mivel foglalkozol.*

– *Jelen pillanatban a Liszt Intézet sepsiszentgyörgyi intézetét vezetem, egyébként színháztörténész vagyok.*

– *Mikor döntöttél úgy, hogy kutatási témaként Bánffy Miklós életével szeretnél foglalkozni?*

– *Tulajdonképpen a szakdolgozatom kapcsán, de igazából a legelső kontaktus sokkal korábbi ennél. Mikor nagypapámmal még gyermekkoromban sétáltam a Király utcában Kolozsváron, egy bizonyos épületnél elmesélte, hogy itt halt éhen Bánffy Miklós. Nagypám különben minden házhoz rendelt valami mesét, és ez volt az egyik. Abban az időben ezt úgy képzeltem, hogy Bánffy összezárta a fogait és nem evett – akárcsak én, ha valamit nem szerettem.*

A következő momentum Bánffyval kapcsolatosan az volt, hogy a középiskola utolsó évében egy erősen cenzúrázott irodalom tankönyvet adtak nekünk, az érettségi tételek közül pedig kivettek embereket, akiknek azután már a nevét sem volt szabad megemlíteni. Valami fekete nyomdai eszközzel egyszerűen olvashatatlaná tették azokat az oldalakat, amelyeken szerepeltek. Erre én nagy okosan kitaláltam, hogy kikölcsönzőm a könyvtárból az előző évi tankönyvet, és megnézem abban, kiket vettek ki. Kós Károlyról és Bánffy Miklósról volt szó, és persze attól kezdve berögzültek nekem ezek a nevek. Pont attól lettek érdekesek, mert tiltották őket. Valahogy azóta is végigkísérik az életemet.

Rögtön az egyetem után újságíróként dolgoztam egy évet, és ugyanakkor a színháztörténeti intézet munkatársa is voltam. Az utóbbinál

folyamatosan volt valamilyen szintű tudományos munkánk – nem azt mondom, hogy nagyon gazdag, de azért minden évben egy-két konferencián részt kellett venni. Ha nem valami színház-történeti szaktémát kellett vinnünk, én általában valami Bánffyval kapcsolatos előadással mentem. Már akkor a fejembe vettem, hogy csinálnék egy Bánffy-kiállítást is, azonban ez – tekintve, hogy a személyéhez köthető tárgyak mennyire szétszóródtak – egyáltalán nem ígérkezett könnyű vállalkozásnak. Magyarországon először – javarészt politikai okokból – hihetetlen ellenállással viszonyultak az ötlethez. Sok ember számára elképzelhetetlennek tűnhet, de most már el merem mondani, hogy az Országos Színház-történeti Múzeum és Intézet munkatársai Bánffyt egyszerűen irredenta, érdektelen dilettánsnak tartották, és hét éven át be sem fogadták a kiállítás forgatókönyvét. Nagyon hálás vagyok Doktor Ács Piroskának, aki viszont kinevezésekor nagyon megörvendett a tervnek, és csak arra hívta fel a figyelmem – teljesen jóindulatúan –, hogy nem maradt fenn túl sok, Bánffyhoz kapcsolódó tárgyi emlék. Mondtam neki, pont azt szeretném, hogy múzeumi és levéltári összefogással – akár országok között is – létrehozzunk egy olyan kiállítást, ahol az utolsó levélig mindent bemutassunk, aminek Bánffyhoz köze van. Ez végül meg is történt; Szócs Géza nyitotta meg a kiállítást.

Készült viszont később egy bővített változat is, ami a kolozsvári Történelmi Múzeum egyik első magyar témájú projektje lett. Itt már százhusz négyzetméternyi anyagot sikerült bemutatnunk; többek között felhoztuk a múzeum pincéjéből a tönkretett bonchidai barokk szobrokat, a kiállítás után pedig konferenciát is rendeztünk. Nagyon érdekes volt: eljöttek azok a román kollégák, akik megmentették az említett szobrokat. A Bánffy Györgyhez kapcsolódó két portré egyikét például a kolozsvári Szépművészeti Múzeumtól, a másikat pedig a budapesti Nemzeti Múzeumtól kaptuk. Tehát keresztül-kasul mindent összegyűjtöttünk, ami Bánffyhoz kapcsolódott: volt, amit eredetiben, és volt, amit másolatban. Tényleg beleadtunk apaitanyait. Összesen körülbelül hatezer nézője volt a kiállításnak. A megnyitón részt vettek Bánffy Miklós unokái is: Nicolette Jelen New Yorkban élő üvegművész, akinek az alkotásaiból szintén került be a kiállításba, és Elisabeth Salnicoff, aki Párizsban él és belsőépítésként dolgozik.

- Szóba került, hogy valami módon a szakdolgozatod is Bánffyhoz kapcsolódott.

- Igen, az Arts and Crafts jegyeit elemeztem Kós Károly és Bánffy Miklós munkásságán keresztül.

- A dolgozat tehát főként a képzőművészeti munkásságukra vonatkozott?

- Nem, inkább vegyes volt, ideértve a díszlettervezői tevékenységüket is. A végén az említett kettő mellé még bejött egy harmadik ember, Stanisław Wyspiański is. Amellett, hogy kortársak is voltak, Wyspiańskira ugyanaz a hármasság jellemző, mint Bánffyra és Kósra: egyszerre gondolkozott drámában, irodalomban és képzőművészetben, és ennek a furcsa ötvözetét jelenítette meg. (Szerintem az előbbi kettő szakmai barátságának ez is volt a egyik alapja.) Röviden tehát az a lényeg, hogy mindhármuk munkásságában nyomon követhetők az Arts and Crafts mozgalom jellemzői.

- Hogyan jutunk el innen Caroláig, illetve a róla készült filmig?

- Bánffytól egyenes út vezetett Szilvássy Carola felé. A levéltári kutatásaimból az derült ki, hogy két olyan nő volt, aki nagyon fontos szerepet töltött be a gróf életében: az egyik a felesége, Váradi Aranka, a másik pedig Szilvássy Carola, akinek a hagyatéka a református levéltárban szinte érintetlen volt (bár egy-két kutató bizonyos részeket azért korábban már átnézett belőle). Egy idő után rá is kiterjesztettem a kutatást. Ebből először lett egy kiállítás, utána egy kötet, és egyre inkább megérett bennem az elhatározás, hogy filmet is kellene készítenünk róla. Egyébként korábban már Bánffyról, Kós Károlyról és Kemény Jánosról is csináltunk dokumentumfilmet Oláh Kata rendezésében. Ez egy összefüggő trilógia volt, és készült még egy negyedik film is, Ignác Rózsáról.

- Tehát - ha jól értem - nem a Bánffy-trilógiában szereplő Milóth Adrienne felől jutottatok el Carolához.

- Nem, hanem a levéltári kutatás felől. Óriási mennyiségű anyag összegyűlt róla, és ez alapján egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy egy olyan személyiséggel van dolgunk, akit filmben is be kellene mutatni. A gyermekkoráról például tudjuk, hogy nagyon fontosak voltak számá-

ra a mezőzáhi nyarak, ahol együtt lehetett az unokatestvéreivel. A bécsi és svájci nevelőintézetek hatása is tagadhatatlan: Carola tulajdonképpen itt ismerkedett meg a modern reformista mozgalmakkal. Szintén jelentős időszaka az életének a Bornemisza Elemérrel való házassága és a szivágyi élet. (Bornemisza, aki nemesi származása mellett egy meglehetősen reformer szellemiségű gazdasági szakember volt, maga is igen izgalmas figura.) Ezt az időszakot zárta a gyermekük születése, illetve halála. Az utóbbi esemény pszichológiailag óriási törést jelentett Carola számára: ezt követően költözött vissza Kolozsvárra és végezte el a bábaképzőt, majd a háború alatt mintegy két éven át a fronton ápolónősködött (szakszerszámos ápolónőként, azaz mütös nővérként). Emellett kiemelném a színházi és a filmes tevékenységét, majd az Erdélyi Helikkonnal és a Kemény Zsigmond Társasággal kapcsolatos szerepét: könyvbemutatókat, népszerűsítő túsákat szervezett, illetve emléktáblák és szobrok állításában is közreműködött. Körülbelül ezzel párhuzamosan zajlott a nőszövetségi tevékenysége is, ami aztán élete második felében még inkább felerősödött. Egyébként ez az időszak az, amikor nagyon szoros kapcsolatba került Vásárhelyi Jánossal és Makkai Sándor püspökkel, az utolsó éveit pedig szinte teljesen a diakonisszák körében töltötte – a vagyonát is rájuk hagyta. Végül agyvérzéssel kórházba került, és több hónapon át a diakonisszák ápolására szorult. Halála utána a Házsongárd-beli diakonissza sírkertben, a Bethlen–Bánffy kripta közvetlen közelségében temették el.

Van még egy mozzanat, amire fontosnak tartom kitérni Carolát illetően, és ez nem más, mint a Bánffyval való kapcsolata. Itt két dolgot szeretnék megemlíteni: egyik az, hogy igen, Milóth Adrienne alakját ő inspirálta. A magam részéről talán még ennél is fontosabbnak tartom, hogy Bánffy nem folytatta a készülő trilógián a munkát mindaddig, amíg az éppen megírt részeket fel nem olvasta neki (és a trilógiát magát is mindig a kettejük regényeként emlegette). Azt hiszem, a Bánffyval kapcsolatos kutatásaim egyik legfontosabb hozadéka, hogy előkerültek azok a levelek, képeslapok, amelyekből mindez kiderül. Tehát ha nem is feltétlenül szerkesztői, de cenzori szerepe bizonyosan volt Carolának a regény megszületése során, emellett pedig az is fontos, hogy ő viszont megírta a regény női párját. Végül pedig még megemlíteném, hogy mikor Bánffy elment a világháborúba harcolni – és nyilván még nem tudta, visszatér-e vagy sem –, két ismerősnek is

megírta: egyetlen ember van, akit szeretné, hogy anyagilag és erkölcsileg is támogassanak, s ez Szilvássy Carola. Úgy gondolom, ez talán minden egyéb vallomásnál értékesebb.

– *Hogyan lett végül film Szilvássy Carola életéből?*

– Először létrehoztunk egy egyesületet, aminek egyik első tevékenysége Carola sírjának felújítása volt, illetve ehhez kapcsolódóan elvégeztünk még egy csomó feladatot. Molnár Bánffy Kata volt az, aki határozottan kijelentette, hogy megteremti a filmhez az anyagi alapokat, ugyanakkor tudtuk, hogy a szakmai munka bizonyos részét Ugron Zsolna fogja elvégezni. Ez így is lett, mert őt kértük fel arra, hogy a film forgatókönyvét megírja.

– *Hogy nézett ki a produceri munka ebben az esetben?*

– Miután Kata kijelentette, hogy ezt a részét ő felvállalja, én különösebben ebbe nem folytam bele. Nekünk inkább az volt a feladatunk, hogy összerakjuk a szakmai hátteret. Végül bekerültünk a pályázattal az első fordulóba, és mivel pont akkor voltak érvényben a Covid miatti korlátozások, nem tudtam kiutazni Budapestre. Egyszer csak rémülten vettem észre, hogy a magyar filmszakma színe-java skype-on keresztül ott van a nappalimban, ugyanis a pályázat elbírálásának részeként meg kellett védenünk a filmet. Valahol ennél a pontnál kezdtem valóban elhinni, hogy ebből előbb-utóbb tényleg lesz filmkészítés.

A forgatás során aztán mindenki csinált mindent, de nyilván voltak leosztott szerepkörök is: Zsolnának például a dramaturgizációs tehetsége jött ki nagyon, nekem a vizuális örületem, Bertha Livia¹ pedig rengeteg munkát fektetett a kutatásba. Eléggé nehéz abból a korszakból eredeti felvételeket találni, és ő az összes nemzetközi kapcsolatát meg a bécsi tanulmányi időszakának a tapasztalatait mind felhasználta, hogy a megfelelő anyagokhoz hozzájussunk.

– *Hogyan indult el maga a forgatás?*

– Amellett, hogy az előkészítésen dolgoztunk, már kezdtünk gondolkodni, hogy meg kéne találnunk azt a színészt, aki képes ezt a komplex

1 A film társrendezője.

életpályát bemutatni. Gyakorlatilag a filmnek még nem volt meg az anyagi háttere, mikor már elkezdtük keresni Carolát. Soha senki nem volt elég jó. És akkor egyszer csak Zsolnával, egymástól függetlenül, rátaláltunk Kádár Noémire: ő volt az első ember, aki neki is, nekem is tetszett. Az azért koncepció volt – és ebben mindannyian egyetértettünk –, hogy a karaktert erdélyi színésznek kell eljátszania, mert leginkább ez adná meg a hitelességét. Persze nem zárkóztunk el attól, hogy esetleg magyarországi színészek is részt vegyenek a projektben, de a főbb szerepekre inkább erdélyieket szerettünk volna. Mivelhogy én húsz éven át az erdélyi színházak referense voltam, egyszerűen elkezdtem keresgélni a különféle társulatok honlapjain, de nyilván a jó választáshoz olyanok tanácsa is kellett, akik személyesen ismerték az itteni színészeket, és azt is meg tudták mondani, hogy melyikük lenne alkalmas a szerepre. Két embernek különösen hálás vagyok e tekintetben: az egyik B. Fülöp Erzsébet, a másik pedig Albert Mária. Ők mindketten tanították Noémit, és az ő segítségükkel kezdtük el megnézni, hogy milyen szerepei voltak, hogyan játszik. A legnehezebbnek végül az bizonyult, hogy Noémit meggyőzzük, ő ugyanis nem ismerte ezt a történetet, és nem is értette pontosan, mit akarunk tőle, ezért aztán nem is állt könnyen kötélnek. Ez az igazság. Végül addig beszélgettünk, hogy egy idő után kezdte megkedvelni a karaktert, és ez az egész átfordult. De volt egy olyan pillanat, amikor komolyan aggódtam: úgy tűnt, megtaláltuk az igazi Carolát, de nem tudtuk, el fogja-e vállalni a szerepet.

– *Hogyan találtak színészt Bánffy Miklós szerepére?*

– Az kicsit egyszerűbb volt. Bodolai Balázs tökéletes volt a szerepre, leszámítva, hogy ő jóval magasabb Bánffynál, és ez nálam valamelyest problémát jelentett. Volt egy másik érdekes aspektus is, ami talán nem érvényesül annyira a filmben: ha megnézzük a róluk készült fotókat, egyértelművé válik, hogy Bornemisza Elemér – Carola férje – és Bánffy rettentően hasonlítottak egymáshoz. Olyannyira, hogy időnként össze is szokták keverni őket. Ez nem egy olyan nagy csoda: egy nő gyakran választ ugyanabba az embertípusba tartozó férfiakat párjául, sőt azt is mondják, hogy tulajdonképpen ilyenkor az ellenkező nemű szülő a mintakép.

- *Hogyan fogtatok hozzá a film elkészítéséhez?*

- Először is igyekeztünk összegyűjteni és Zsolna keze alá adni minél több olyan eredeti dokumentumot, amivel hitelesebbé lehetett tenni a történetet, emellett pedig már a tervezetben leírtunk néhány olyan célkitűzést, ami kicsit túlmutat magán a filmen. Az egyik ilyen a helikoni körrel kapcsolatos ismeretek bővítése volt, illetve azoknak a megszólaltatása, akik nagyon sok mindent tudnak erről a témáról. Sajnos egy ilyen embert már elvesztettünk: Marosi Ildikóról van szó, aki ennek a filmnek a megszületését csak a munkásságával tudta támogatni. Ez nekem nagyon fájó pont volt, mert az, hogy ennyit tudunk a Helikonról, illetve Szilvássy Caroláról, neki is köszönhető. A másik cél egy olyan, 1912-ben készített moziszskeccs újratereztése volt, amelyet 1912-ben forgattak Kolozsváron Uher² rendezésében, és amelynek egyik segédrendezője Szilvássy Carola volt. Számomra nagyon fontos volt, hogy ez megszülessen a filmen belül, és azt hiszem, ennek a mozzanatnak filmtörténeti szempontból is van jelentősége.

- *Az említett zskeccsnek az eredetije is fennmaradt?*

- Nem, viszont fennmaradt a forgatókönyv, egy-két leírás és néhány fotó. Részben tehát a fantáziánkra kellett hagyatkoznunk. A film készítésének egyik első lépése egyébként az volt, hogy kezdtük végignézni Carola életpályáját, pontosabban az életpálya fontosabb történéseit, és körülbelülre összeírtuk azokat, amelyekről úgy gondoltuk, hogy használni fogjuk őket. Talán Zsolna volt az, aki ennek a folyamatnak valamelyik pontján megjegyezte: arról volt szó, dokumentumfilmet forgatunk, nem pedig akciófilmet. Carola élete egyszerűen annyira gazdag drámai fordulatokban, hogy ezek egy részét ki kellett hagynunk a filmből. Megegyeztünk tehát az arányokban, de nagyon nem szeretünk volna unalmasak lenni – főleg amiatt, mert úgy véltük, Szilvássy Carola természetéhez is az lenne méltóbb, hogy pergő és izgalmas módon mutassuk be, hogyan élt. Azt is szerettük volna, hogy a fiatalok számára is emészthető legyen ez a történet.

2 Uher Ödön (Nagykanizsa, 1892. augusztus 30. – Cap d'Antibes, 1989. március 17.) magyar filmrendező, operatőr, feltaláló, vállalkozó. Németországban Edmund Uher néven vált ismertté.

De visszatérve az említett szkeccsre: a címe *Az apacs nő szerelme*, ahol az apacs megnevezést alvilági figura jelentésben kell érteni. Az külön is érdekes, hogy a drámaíró Indig Ottót leszámítva ennek az alvilági történetnek a szereplői mind Carola nemesi származású barátai közül kerültek ki. A produkció abban az értelemben is premier, hogy reklámot láthatunk benne. Mivel a filmet a Bíró patika támogatta – ez ott volt, ahol most Kolozsváron a patikamúzeum működik –, egy adott pillanatban az operatőr ráközelít egy havasi gyopárból készített krémre, ugyanis ez az a csodaszer, amitől a filmbeli apacs nő feltámad. (A krémet állítólag később a román *Farmec* is kezdte gyártani, és úgy tudom, mind a mai napig létezik a cég termékpalalettáján.) Carolának kisfilmje tehát mindenképpen az Erdélyben forgatott első szkeccsfilmek egyike, abban pedig majdnem biztos vagyok, hogy az első olyan, Kolozsváron készült film, amelyben reklám is szerepel. Különböznék azt szerettem volna, hogy bizonyos jeleneteket az egykori Bíró-féle patikánál vegyünk fel, de ez a főtér sarkán van, egy iszonyúan forgalmas helyen, ahová szinte lehetetlen lett volna forgatási engedélyt szerezni. Ugyanígy okokból le kellett mondanunk egy korcsolyás jelenetről is, aminek a Kaszinó, illetve az épületet körülvevő tó lett volna a színhelye.

– *Szóba került, hogy Carola életének egyéb eseményeit, fordulatait is kihagyták a filmből. Megemlítenél ezek közül néhányat?*

– Az egyik ilyen mozzanat annak a szervezetnek a létrehozása volt, amely a Bukarestben cselédként dolgozó magyar lányok erkölcsi támogatását tűzte ki céljául. Ennek a létezését a református egyház is visszaigazolta, és én az utolsó pillanatig ragaszkodtam is hozzá, hogy bekerüljön, de egyszerűen nem tudtuk már beletenni. A másik a postásyilkosság körüli történet: Carola házvezetőnője ugyanis egy Frida nevű nő volt, egy hírhedt bűneset elkövetőjének a felesége. Nem tudtunk mélyebben belemenni azokba a szociális kérdésekbe se, amelyeket például a novelláiban felvetett. Egyrészt az első világháború kapcsán ütött meg nagyon kritikus hangot; ismerte jól a háború világát – mint már mondtam, két éven keresztül ápolónőként kint volt a fronton. Másrészt a gyermekvállalás, pontosabban a megszületendő gyermek nem vállalása körüli problémákkal foglalkozott, különösen hogy ezek az esetek gyakran rettenetes eseményekbe torkolltak,

ráadásul abban az időben majdnem teljesen az asszonyokat hibáztatták miattuk. Carola azt a kérdést kezdte feszegetni, hogy mennyire felelősek az ilyen ügyekben azok a férfiak, akik ezeket a többnyire nagyon fiatal, általában nehéz sorban levő asszonyokat teherbe ejtették. Egy novellájában az egyik főszereplő egy cselédlány, aki elhajtja a magzatát, és emiatt börtönbüntetés várna rá, azonban megjelenik egy fiatal ügyvéd, aki feltűnően hasonlít Bánffy Miklós ifjúkori alakjára. Az ügyvéd bérmentesen próbálja védeni a vádlottat, a korabeli bírósági gyakorlat szerint viszont egyértelműen megállapítják a nő felelőségét, az érintett férfit pedig nullára csökkentik. De hát ilyen kérdéseket már nem lehetett beleárnyalni a filmbe.

- *Említetted korábban Carola házvezetője kapcsán a postásgyilkosságot. Mondanál erről néhány szót?*

- Ez egy hírhedt eset volt: anyagi érdekből meggyilkoltak egy postást Kolozsváron, és miután a tettest elítélték, ott maradt a talán törvényesen el sem vett élettársa terhesen. Senki nem fogadta be, senki nem alkalmazta, mert tudták, hogy egy gyilkos felesége vagy élettársa volt, Carola viszont felvette házvezetőnőnek. A legenda szerint ő volt az egyetlen ember, akitől valamelyest még tartott is.

- *Mi volt az, amiben személyesen is részt vettél a forgatás során?*

- Amellett, hogy kutatóként megszólaltam a filmben, így vagy úgy, szinte mindenhez volt közöm. Én voltam az egyik rendező, és mint említettem, a szereplőválogatásban is vállaltam feladatot. Különbösen igen érdekesen alakult ez a munka; talán részben emiatt is van, hogy a mi filmünket – legalábbis én úgy érzem – szeretet veszi körül. Gondolkodtam is rajta, vajon miért van ez így, és arra jutottam, van köze hozzá a jó hangulatnak is, ami a forgatáson uralkodott. Volt egy csodálatos technikai stábunk Magyarországról, amelynek tagjait Bertha Livia rendező fogta össze, és meg kell említenem az operatőrünket, Szepesi Dávidot is, aki a szakmáját illetően meglehetősen határozott ízléssel rendelkezik. Ehhez kaptunk egy erdélyi szereplőgárdát sok szívvel, tudással, tehetséggel, de valahogy szerencsénk is volt: amikor Marosvécsen ez a sok egymásnak vadidegen ember először találkozott, éjjel kettőig beszélgettünk. És nem azért, mert valaki

kötelezett bennünket erre, hanem mert mindannyian kíváncsiak voltak-voltunk a történetre.

– *Milyen helyszíneken forgattatok?*

– Marosvécsen és Gernyeszegen a két kastélyban, Marosvásárhelyen a Kultúrpalotában, Kolozsváron pedig az Állami Magyar Színházban, a botanikus kertben és a Házsongárdi temetőben. Nagyon sok autentikus – és, tegyük hozzá, nehéz – helyszínünk volt. Egy esetben viszont arra kényszerültünk, hogy csaljunk, de ezért igazából inkább a történelem a felelős. A Szilvássy Carolával kapcsolatos családi jeleneteket a szivágyi kastélyban kellett volna felvenni, csak hát ez az épület napjainkra teljesen elpusztult. Már a két háború között kikerült Bornemisza tulajdonából, és Mária román királyné kórháza működött benne, de ez sem volt elég ahhoz, hogy fennmaradjon. Nekünk viszont egy olyan épület kellett, ami bizonyos értelemben ugyanúgy az iparművészeti ízlés legfejlettebb art decós hangulatú világát idézi meg, mint egykoron az elpusztult kastély – ez ugyanis valamikor még a témával foglalkozó szakfolyóiratokban is így szerepelt. És akkor azt találtuk ki, hogy ezt a helyszínt a marosvásárhelyi Kultúrpalotával, illetve a Kultúrpalota dísztermével helyettesítjük. Olyan szempontból még ez a megoldás is viszonylag hitelesnek tekinthető, hogy Carola Bernády Györggyel, a város egykori polgármesterével igen jó viszonyt ápolt; együtt vittek jótékonyági ügyeket, de találkoztak a fronton is. Nos, Bernády bútorait kiállították a Kultúrpalotában, és a film egy része éppen ezek között forgott. Hadd említsük meg itt Soós Zoltán polgármester urat, akinek nagyon hálásak vagyunk, hogy ezt lehetővé tette.

Amint már volt szó róla, forgattunk Kolozsváron is, ahol helyszínként például a botanikus kert a látogatók miatt maga volt a pokol. Egy elég nehéz szerelmi jelenetet vettünk fel itt, és már majdnem készen voltunk, mikor felfedeztük, hogy a padon, a két szerelmes közt mindvégig látszott egy AC/DC felirat. Végül úgy oldódott meg a dolog, hogy megkértük Szendikét, sminkelje a padot.³ Viszont az az igazság,

3 Balogh Szende fodrászról van szó, aki a századfordulós hajviseletek szakértője, és egyúttal a film szereplőinek hajviseletéért is felelt.

a forgatás során még a váratlan fordulatok is inkább pozitívak voltak, mint negatívak.

– *Mennyi időt vett igénybe a forgatás?*

– A játékfilmes jeleneteket hét, az interjúkat öt nap alatt vettük fel, és persze milliányi vicces dolog történt közben. Gyakorlatilag mindnyájunk összes gyerekei részt vettek a forgatáson. A film egyik legborzalmasabb jelenete az, amikor Caroláék az 1916-os román betörés idején gyerekeket mentenek Nagyszébenből. Ehhez össze kellett gyűjteni egy csomó apró csecsemőt. Marosvásárhelyről és környékéről minden olyan barátunkat mozgósítottuk, akinek van gyereke. Mi gyakorló szülőként meg se parittyáztuk, hogy éppen mit forgatunk – bár azért az embert néha mégis megérintette –, de Kádár Noémit, aki Carolát alakította, annyira megviselte a gyermekek sírása és kétségbeesése, hogy a végén őt is helyre kellett billentünk lelkileg.

Az is elég érdekes volt, hogy mikor szünetet tartottunk, azt sem tudtuk, hová tegyük szegény gyerekeket. Mindenesetre itt nem nagyon volt szükség semmiféle rendezői utasításra: csak annyi kellett, hogy amint a kamera forogni kezd, kikapjuk őket a szüleik kezéből, és már attól elkezdtek ordítani. Előfordult az is, hogy mikor végre elkészültünk egy jelenettel – és minden rendben is volt –, rájöttem, hogy egy Hello Kitty-s cipő rajta maradt az egyik kislányon, és kezdhettük előről az egészet. Egyébként még mindig reménykedünk, hátha a film hatására jelentkezik valaki, aki a megmentett gyerekek szemszögéből is ismeri a Szébenben történeteket. Résztevőkre nem igazán számítunk – még ha valaki csecsemő is volt, mikor megmentették és Generich Gusztáv főorvos gondjaira bízták, ma már jóval túl lenne százon –, de hátha akad olyan leszármazott, akinek a szülei vagy a nagyszülei ennek a mentőakciónak köszönhetően maradtak életben.

A kosztümökkel is adódtak problémák a forgatás során. Van például a filmben egy olyan rész, mikor Caroláék gyerekként indiánosdit játszanak. Mi két baráti kamaszlányt szerveztünk be erre, megvolt a gyönyörű tündér- meg indiánruhájuk, erre megérkezett helyettük két öt-hatéves kisgyerek – ilyenkor persze az van, hogy azonnal talál ki, mibe lehet őket öltöztetni. Ugyanakkor viszont voltak kellemes meglepetések is: hálás vagyok például Teleki Kálmánnak és Nagy Kemény

Gézának – egyikük a geryeszegi, másikuk a marosvécsi kastély tulajdonosa –, mert vállalták, hogy maguk is beülnek szereplőnek egy ebédlői jelenetbe. Valamilyen szinten ez is hozzájárul a film történeti autenticitásához.

– A játékfilmes elemek olyan korokban játszódnak, amelyek öltözködése jelentősen eltért a maitól. Ki foglalkozott nálatok a jelmezekkel?

– A jelmezekért szintén én voltam a felelős, de nagy örömmel vállaltam a feladatot. Volt egy fotódokumentáció, és az alapján dolgoztunk, hogy leginkább meg tudjuk közelíteni Carola eredeti gardróját. A ruhák részben Tordai Hajnal⁴ korábbi munkáiból kiválogatott darabok voltak, de ezekhez újakat is hozzátettünk. Azt hiszem, végül sikerült hoznunk ennek a világnak a hangulatát; még azt a bizonyos nagyon jellegzetes fejdísz is újjáélesztettük, amit Carola egy fotón visel. Ezért két embernek is nagyon hálás vagyok: az egyik Zajzon Ádám a színháztól, a másik pedig Csilip Tünde, a könyvtár egyik munkatársa, aki magát a fejdísz elkészítette. Tulajdonképpen erre azért is volt szükség, hogy egy Carolával kapcsolatos mítoszt eloszlassunk. Annak ellenére, hogy csak egyetlen ilyen fotó készült róla, ezt meglehetősen sokan csak azért publikálták, hogy Carola excentricitását aláhúzzák vele. Az igazság viszont az, hogy az említett koronát nem a hétköznapiokban viselte, hanem egy jótékonyági bálon, ahol Theodóra bizánci császárnőnek öltözött – vagyis tulajdonképpen csak egy jelmez része volt.

Érdeemes lenne egy hosszabb írásban megírni, hogy Szilvássy Carola egy, a maga korában divatos női típus képviselője volt, és nem is feltétlenül feminista. Ez a bizánci császárnői fejdísz sem előzmények nélkül való: megjelenik például az orosz balettben, az osztrák művészetben – valószínűleg valahonnan innen jöhetett az inspiráció –, és az sem véletlen, hogy Carola kedvenc színésznője Sarah Bernard volt. Azt hiszem, hogy a kulcsot az ő személyiségéhez ezekben az előképekben kell keresnünk. Ezért volt nagyon fontos tisztázni, hogy a fejdísz egy jótékonyági bál jelmeze, és nem Carola extremitásának – amúgy

4 Tordai Hajnal (Gyöngyös, 1946. július 21.) magyar jelmeztervező. Rajzait, terveit, jelmezeit, kiállítási koncepcióit és forgatókönyveit az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet szcenikai gyűjteménye és a Széchenyi Könyvtár Színháztörténeti Tára őrzi.

gyönyörű – megnyilatkozása. Az már csak kultúrtörténeti érdekesség, hogy a korona eredeti tervét Bánffy Miklós készítette, és hogy maga a terv is látható a filmben. Tehát nagyon figyeltünk arra, hogy ezek az általunk fontosnak tartott részletek is megjelenjenek.

– *Hol mutattátok be eddig a filmet?*

– Budapesten, Bécsben, Kolozsváron, Székelyudvarhelyen, Brassóban, Sepsiszentgyörgyön és Szentendrén – tehát hét különböző helyen. Számomra teljesen váratlanul jött mindaz, ami a budapesti premier után történt, bár azt nyilván sejtettem, hogy az Uránia-beli bemutatón kedvező lesz a fogadtatás. Mi is csak a premieren szembesültünk azzal, hogy mennyire női film a miénk. A kulcsemberek között annyira nem volt férfi, hogy Szepesi Dávid, a film operatőre már nem is mert kiülni velünk a színpadra. Nem ez volt a szándék különben – egyszerűen csak így jött össze.

A dokumentumfilm bemutatója az Uránia Nemzeti Filmszínházban

A kolozsvári bemutatón már egyenesen örület volt: mindenki megpróbált bejutni, és sokan meg is haragudtak azok közül, akiknek ez nem sikerült. Sepsiszentgyörgyön sem fért be mindenki a moziba: egy második, majd egy harmadik vetítést is kellett indítanunk, hogy mindenki megnézhesse, aki szerette volna. Udvarhelyen szintén megnézte körülbelül négyszáz ember – nagyrészt hölgyek. Az utóbbi városban éreztem úgy, hogy nem lesz jó a szervezés szempontjából, ha a vetítés befejezése után tíz perccel már indítjuk is a beszélgetést. Megmondom őszintén, azt gondoltam, mindenki haza fog menni, és legfeljebb akkor majd beszélgetünk Száva Enikővel – neki kellett levezetnie a közönségtalálkozót – és az esemény rendezőivel. Erre ott maradt egy körülbelül száz fős tömeg, és még a beszélgetés vége után is voltak kérdéseik. Bécsben is hasonló fogadtatása volt a filmnek. Ott az történt, hogy odajött valaki – a német beszéde és a viselkedése alapján én született bécsi úrnak gondoltam volna –, aztán kiderült róla, hogy szivágyi. Elmondta, hogy negyvenötven éve él Bécsben, és azóta, hogy eljött Szivágyról, a vetítésig szinte semmit nem hallott a településről.

Érdekes módon az egészen fiatalokat is megérintette a film: Sepsiszentgyörgyön a mikós diákok készítettek velem podcastot, de már tartottam rendhagyó irodalomórákat is a témában. Nagyon fontos tehát, hogy ők is szeretik a filmet.

– *Az utolsó kérdésem az lenne, hogy miért éppen Carola? Milyen üzenete lehet egy róla készült filmnek?*

– Szerintem egyrészt azért, mert egy olyan történetről van szó, ami a boldog békeidőktől a kommunizmusig tart, vagyis egy hihetetlenül izgalmas korszakon ível át. Másrészt – és ez viszont az én vesszőparipám – nemcsak a férfiak írják vagy élik meg a történelmet, hanem a nők is legalább ugyanannyira jelentős szereplői (ezért vállaltuk fel például az aradi vértanúk özvegyeinek a történetét is).⁵ Úgy gondolom, tudnunk kell ezekről a jóval az átlag fölé emelkedő nőalakokról. Már csak azért is, hogy lássák a fiatalok is: nem teljesen előzmények nélküli,

5 Az aradi vértanúk özvegyeiről 2016-ban a *Hátrahagyottak emlékezete* címmel született kiállítás. 2019-ben készült el a *Háromszéki Honleányok* című kiállítás, amely olyan nők pályaképét mutatta be, akik valamiféle módon részt vettek az 1848-as forradalom körüli eseményekben.

hogy most a lányok elárasztják az egyetemeket. Ott van például Carola két unokatestvére, Wass Ráchel és Wass Marika, akik ugyanúgy elmentek vele Afrikába, a világháború alatt pedig ugyanúgy ápolónők voltak, mint ő, és bizonyára még sok ilyen nő van, akiket nem is ismerünk. Hátha éppen ez a film hozza elő a többi hasonló nőalak történetét! A külföldiekről – mint például Florence Nightingale – inkább tudunk, de attól még felmerül az emberben, hogy felfedezze, mi az erdélyi párhuzam.

Szebeni Zsuzsát az interjú készítése közben értesítették az Erdélyi Református Egyházkerület igazgatótanácsának azon döntéséről, hogy a pünkösd első napján Sepsiszentgyörgyön felavatásra kerülő idősotthont Szilvássy Caroláról fogják elnevezni. Az otthont 2023. május 28-án avatták fel; az ünnepségen Novák Katalin, Magyarország köztársasági elnöke is részt vett.

A maga természete szerint és szabadon sepsiszentgyörgyi bemutatója
(fotó: Toró Attila)